

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2024-1-1>**Андрущенко Ігор Григорович**

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-2988-7579

ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ У МЕХАНІЗМІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Стаття присвячена з'ясуванню можливих напрямків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом при здійсненні валютних операцій. Вказується, що процес легалізації став загальною міжнародною проблемою, який торкається як вчинення шахрайств з фінансовими ресурсами, так і здійснення контрабандних операцій, а також мінізації валютних операцій.

Автором названі основні державні органи у протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і ключове місце у цьому списку належить Національному банку України. Визначено роль Національного банку в механізмі протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Розкрито види фінансового моніторингу, як-то первинний та державний. Зазначається, що діяльність як Національного банку, так і інших державних органів здійснюється у відповідності до Міжнародних стандартів з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення FATF. Автором підкреслюється, що Рекомендації FATF встановлюють міжнародний стандарт, який країни повинні впроваджувати за допомогою заходів, адаптованих до їх конкретних обставин.

Автор переконаний, валютний ринок є чи не найкращою сферою для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. В свою чергу валютні операції є одним із інструментів щодо такої легалізації. Також у статті представлено перелік валютних операцій, які можуть бути використані для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Крім цього, викладені чинники, що впливають на мотивацію та напрямки використання валютних операцій як інструменту в механізмі легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Водночас автором підмічено, що зростання рівня легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом з використанням валютних операцій, здійснюється в результаті недостатнього забезпечення правових умов в державі.

На думку автора, щоб валютні операції не були задіяні в механізмі легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, варто поліпшити соціально-економічне становище у державі, а також стан фінансового ринку. Також автор вважає, що слід налагодити регулярну взаємодію з Державною службою фінансового моніторингу України, НБУ, Міністерством фінансів України, Міністерством економіки України, Державною податковою службою України, а також з іншими зацікавленими відомствами й організаціями, які в межах своїх повноважень забезпечують протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, через валютний ринок та здійснення валютних операцій.

Ключові слова: фінансові послуги, валютні операції, легалізація, фінансовий моніторинг, FATF, рекомендації, фінансовий ринок, валютний ринок.

Andrushchenko I. H. CURRENCY TRANSACTIONS AS A TOOL IN THE MECHANISM OF LEGALIZATION (LAUNDERING) OF PROCEEDS OBTAINED THROUGH CRIME

The article is devoted to finding out the possible directions of legalization (laundering) of income obtained by criminal means during currency operations. It is indicated that the process of legalization has become a universally recognized international problem, which affects both the perpetration of fraud with financial resources and the implementation of smuggling operations, as well as the shadowing of currency operations.

The author named the main state bodies in the fight against the legalization of proceeds obtained through crime, and the key place in this list belongs to the National Bank of Ukraine. The role of the National Bank in the mechanism of combating the legalization (laundering) of criminally obtained income is determined.

Types of financial monitoring, such as primary and state, are revealed. It is noted that the activities of both the National Bank and other state bodies are carried out in accordance with the FATF International Standards for Combating Money Laundering, the Financing of Terrorism, and the Proliferation of Weapons of Mass Destruction. The author emphasizes that the FATF Recommendations establish an international standard that countries must implement through measures adapted to their specific circumstances.

The author is convinced that the foreign exchange market is almost the best area for legalization (laundering) of proceeds obtained through crime. In turn, currency transactions are one of the tools for such legalization. The article also presents a list of currency transactions that can be used for legalization (laundering) of proceeds obtained through crime.

In addition, the factors affecting the motivation and directions of using currency transactions as a tool in the mechanism of legalization (laundering) of criminally obtained income are outlined. At the same time, the author noted that the increase in the level of legalization (laundering) of criminally obtained income using currency transactions is a result of insufficient provision of legal conditions in the state.

In the author's opinion, so that currency transactions are not involved in the mechanism of legalization (laundering) of criminal income, it is necessary to improve the socio-economic situation in the state, as well as the state of the financial market. The author also believes that regular interaction should be established with the State Financial Monitoring Service of Ukraine, the National Bank of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine, the Ministry of Economy of Ukraine, the State Tax Service of Ukraine, as well as with other interested agencies and organizations that, within the limits of their powers, ensure the prevention of legalization (laundering) income received by the criminal through the foreign exchange market and the implementation of foreign exchange transactions.

Key words: financial services, foreign exchange operations, legalization, financial monitoring, FATF, recommendations, financial market, foreign exchange market.

Вступ. Глобалізація фінансових послуг з одного боку та послаблення наглядових функцій за діяльністю суб'єктів господарювання (далі – СГ) з іншого, у більшості випадків супроводжується посиленням контролю кримінального, що призводить до розкрадання бюджетних коштів, шахрайств з фінансовими ресурсами, збільшенням кількості контрабандних операцій, а також тінізації валютних операцій.

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, стала загально визнаною міжнародною проблемою. Процес легалізації, їх проникнення в легальну економіку та встановлення контролю з боку кримінальних структур над діяльністю СГ мають місце і в Україні. Поширенню цього протиправного явища значною мірою сприяє відносна ліберальність валютного законодавства, закритість діяльності небанківських фінансових установ, банківська таємниця тощо. Банківська система може бути використана як ланка у сфері легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Матеріали та методи. Найбільш важливими в науковому розумінні для автора під час роботи над даним тематичним спрямуванням є теоретичні розробки провідних вітчиз-

няних фахівців у цій сфері, зокрема: Венгурської Н. С., Грицяка І. А., Дудорова О. О., Користіна О. Є., Удодової Я. В., Черевка К. О. та інших.

Дослідження питань, що стосуються правових та практичних аспектів протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, при здійсненні валютних операцій довело, що на сучасному етапі змістовних досліджень із викладених питань не здійснювалось. Науковий та дослідний матеріал досить обмежений. В існуючій науковій літературі майже відсутні дослідження, спеціально присвячені цьому напрямку. Тож своєчасне висвітлення викладених нижче питань є нагальною необхідністю.

Методологічним підґрунтям дослідження тематики даної статті є сукупність загальних та спеціальних методів наукового пізнання. Один з основних у цій сукупності є загальнонауковий *діалектичний метод*, завдяки якому поставлені в статті питання розглядались в єдності соціального змісту та юридичної форми. *Історико-правовий метод* застосовувався при здійсненні аналізу вітчизняного та міжнародного законодавства щодо протидії легалізації доходів, одержаних злочинним

шляхом. *Порівняльно-правовий метод* є певним продовженням та деталізацією в правовій площині діалектичного методу. Правова характеристика протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом через валютний ринок, здійснювалась як у динамічному порівнянні норм національного законодавства, так і законодавств інших держав.

При дослідженні основних характеристик механізму легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом з використанням валютних операцій, було використано *структурно-функціональний метод і метод системного аналізу*, який у свою чергу надав змогу визначити перелік валютних операцій, що можуть бути визнані як операції з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Метод системного аналізу* відіграє одну з ключових ролей в процесі аналізу діяльності державних органів у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Метод прогнозування та адаптації застосовувався при визначенні подальшого розвитку засад протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом з використанням операцій на валютному ринку. *Метод класифікації та групування* використовувався для виокремлення окремих валютних операцій, які можуть бути використані для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Спеціально-юридичний метод* використовувався при аналізі нормативно-правової бази у сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом при здійсненні валютних операцій.

Метою статті є актуалізація існуючих проблемних питань, що стосуються протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом при здійсненні валютних операцій.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що одним із ключових органів у протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом є Національний банк України (далі – НБУ). З метою запобігання використанню вітчизняної банківської системи для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, НБУ здійснює фінансовий моніторинг [1].

НБУ є одним з органів державного фінансового моніторингу України. Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», фінансовий моніторинг – сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [2].

Підкреслимо, що всі суб'єкти як державного фінансового моніторингу, так і первинного фінансового моніторингу зобов'язані вживати відповідних заходів на валютному ринку України. Зокрема, НБУ встановлює до банків та небанківських фінансових установ вимоги щодо запобігання вчиненню правопорушень на валютному ринку та перевіряє їх дотримання.

Окрім цього, НБУ здійснює свою діяльність відповідно до Міжнародних стандартів з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення FATF (Financial Action Task Force – Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей). До цієї групи входять представники найбільш розвинених країн світу. Нині FATF є найбільш авторитетною міжнародною організацією у світі.

Починаючи з 1989 року, коли на паризькому саміті було прийняте рішення про створення FATF, нею було розроблено 40 так званих «рекомендацій», однак у повному обсязі їх не прийняла жодна країна з діючих членів організації. Зазвичай, обмежуються виконанням у середньому лише 25 рекомендацій.

Рекомендації FATF встановлюють всеосяжну та послідовну структуру заходів, які країни повинні впровадити для боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, а також фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Країни мають різноманітні правові, адміністративні та операційні рамки та різні фінансові системи, тому не можуть усі вживати ідентичних заходів для протидії цим загрозам.

Таким чином, Рекомендації FATF встановлюють міжнародний стандарт, який країни повинні впроваджувати за допомогою заходів, адаптованих до їх конкретних обставин [3].

Здійснюючи фінансовий моніторинг, банки і небанківські фінансові установи перевіряють клієнтів та аналізують їх валютні операції. У разі виявлення підозрілих операцій на валютному ринку, банки інформують Державну службу фінансового моніторингу та правоохоронні органи України.

Слід зазначити, що згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 537, якою затверджене Положення про Державну службу фінансового моніторингу України, дана служба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [4].

Вважається, що валютний ринок є чи не найкращою сферою для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Валютні операції, що проводяться на валютному ринку – це фінансові трансакції, які пов'язані з обміном однієї валюти на іншу. Вони є необхідним елементом світової економіки та відіграють важливу роль в міжнародній торгівлі та фінансовому обміні між країнами та компаніями.

Так до валютних операцій, які можуть бути використані для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, умовно можна віднести:

– *міжнародні валютні операції* – включають обмін однієї валюти на іншу, операції купівлі-продажу іноземної валюти, а також інші валютні угоди між нерезидентами;

– *зовнішньоекономічну діяльність* – включає експорт/імпорт товарів та послуг, оплату за експорт/імпорт, отримання та надання кредитів нерезидентам, інвестиції в іноземні активи та інші операції, що пов'язані з міжнародною торгівлею;

– *внутрішньодержавні валютні операції* – включають обмін валюти в межах країни, операції з купівлі/продажу валюти на внутрішньому ринку, операції з купівлі/продажу іноземної валюти між валютними резидентами;

– *внутрішньодержавну торгівлю* – включає купівлю/продаж товарів та послуг між валютними резидентами, оплату за внутрішньодержавну торгівлю, кредитування місцевих підприємств та внутрішньодержавні операції;

– *іноземні інвестиції* – включають придбання акцій, облігацій, нерухомості та інших активів нерезидентами в країні-резиденті, а також вкладення капіталу в іноземні компанії резидентами;

– *валютні платежі* – включають перекази коштів між валютними резидентами і нерезидентами, оплату за товари та послуги, відправлення та отримання грошових переказів, валютні конвертації та інші платежі в міжнародній торгівлі;

– *валютний обмін* – включає фізичний або електронний обмін однієї валюти на іншу за поточним курсом валют на ринку;

– *форекс-операції* – включає торгівлю валютними парами на міжнародному валютному ринку з метою отримання прибутку від зміни курсів валют;

– *міжнародні кредити* – включає надання кредитів або позик іноземним постачальникам на умовах повернення в іноземній валюті або її еквіваленті;

– *фінансування зовнішньоекономічної діяльності* – включає надання фінансової підтримки експортерам та імпортерам для здійснення міжнародних торгівельних операцій;

– *резервні активи* – включає придбання іноземних валют як резервних активів для забезпечення стабільності національної валюти та здійснення міжнародних платежів;

– *інвестиції в іноземну валюту* – включає придбання іноземної валюти для інвестицій та отримання доходу від зміни курсів валют [5].

Даний перелік валютних операцій не є вичерпним, їх кількість може коригуватись у бік збільшення, або ж удосконалення вже існуючих.

На мотивацію та напрямки використання валютних операцій як інструменту в механізмі легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, здійснюють вплив вельми широке коло чинників. Вирішальне значення серед них мають такі:

- внутрішньополітична стабільність;
- ступінь втручання держави в економіку;
- активність іноземного капіталу;
- темпи економічного зростання;
- співвідношення споживання та заощаджень;
- ставка позичкового відсотка;
- норма чистого прибутку;
- рівень і динаміка інфляції;
- конвертованість валюти;
- стан платіжного балансу тощо.

Опосередковано на ці процеси також впливають:

- стан розвитку світової економіки;
- стабільність світової валютної системи;
- розвиток валютної інфраструктури тощо.

Зростання рівня легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом з використанням валютних операцій, здійснюється в результаті недостатнього забезпечення правових умов. Критичні зауваження найчастіше стосуються:

- незрозумілості законів та відсутності системного зв'язку між ними;
- різного трактування законодавчих актів владними структурами;
- занадто частих змін у вітчизняному законодавстві;
- надмірної деталізації законодавства, що заважає належним чином здійснювати запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Для того щоб валютні операції не використовувались в механізмі легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, насамперед необхідно, щоб поліпшилось загальне соціально-економічне становище у державі та стан фінансового ринку. Фінансовий ринок включає в себе валютний ринок, на якому проводяться валютні операції.

Правове регулювання валютного ринку не встигає за розвитком ринку та технологій. Існуюча нормативно-правова база не забез-

печує виразних та несуперечливих правил діяльності на ринку.

Разом з тим, окремими аналітиками валютного ринку пропонується введення більш жорстких заходів щодо регулювання даного ринку з метою підвищення рівня захисту прав його учасників та забезпечення єдності фінансового ринку. Насамперед це пов'язано з тим, що деякі, найбільш активні учасники валютного ринку можуть досягти домінуючих позицій на конкретних ринках та маніпулювати ними. Відповідні заходи можуть включати посилення нагляду, введення механізму більш суворої звітності по великих угодах і операціях, підвищення вимог до розкриття фінансової інформації тощо [6, с. 6–7].

Враховуючи викладене вище доходимо таких **висновків**:

1. З метою мінімізації ймовірності легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом з використанням валютних операцій, слід брати активну участь у розробці нормативно-правових актів із питань регулювання валютного ринку та здійснення операцій на ньому. Для цього слід налагодити регулярну взаємодію з Державною службою фінансового моніторингу України, НБУ, Міністерством фінансів України, Міністерством економіки України, Державною податковою службою України, а також з іншими зацікавленими відомствами й організаціями щодо створення робочих груп, проведення конференцій, нарад тощо. Завдяки використанню інформаційних технологій стане можливим реальне залучення широкого кола практиків валютного ринку, що у свою чергу повинно підвищити ефективність і якість прийнятих нормативно-правових актів та рішень.

2. Беручи за основу позицію представників регуляторних органів та експертів з приводу протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом через валютний ринок, варто запобігати: а) ухваленню політично-вмотивованих рішень у цій сфері відносин; б) прийняттю необґрунтованих рішень, що сприятимуть курсовим валютним коливанням.

3. Формування умов, що підвищать рівень протидії легалізації (відмивання) доходів, одер-

жаних злочинним шляхом з використанням валютних операцій, зокрема шляхом створення сучасної та досконалої законодавчої бази. Також необхідно продовжити формування правового поля для вдосконалення наглядових функцій на валютному ринку з урахуванням міжнародної практики та директив Європейського Союзу.

Література

1. Про Національний банк України : Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 29. ст. 238.
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 груд. 2019 р. № 361-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 25. ст. 171.
3. Міжнародні стандарти боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення. Рекомендації FATF та методологія. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5%20round%20FATF.pdf> (дата звернення: 17.01.2024).
4. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 лип. 2015 р. № 537. Офіційний вісник України. 2014 р. № 77. ст. 2180.
5. Валютні операції: що це таке та які види бувають? URL: <https://ideabank.ua/uk/valiutni-operatsii-shcho-tse-take-ta-yaki-vydy-buvaiut> (дата звернення: 17.01.2024).
6. Андрущенко І. Г. Забезпечення безпеки вітчизняної банківської системи в умовах євроінтеграції при здійсненні злиття і поглинання банків. *Організаційні та правові засади забезпечення економічної безпеки держави в контексті європейської інтеграції* : збірник матер. і тез наук.-практ. конф. м. Київ, 27 трав. 2015 р. м. Київ, 2015. С. 6–7.

References

1. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 20 trav. 1999 r. № 679-XIV [About the National Bank of Ukraine: Law of Ukraine dated May 20 1999 No. 679-XIV]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 29. s. 238 [in Ukrainian].
2. Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochyynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia : Zakon Ukrainy vid 6 hrud. 2019 r. № 361-IX [On prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of proceeds obtained through crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction: Law of Ukraine dated December 6 2019 No. 361-IX]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 25. s. 171 [in Ukrainian].
3. Mizhnarodni standarty borotby z vidmyvanniam koshtiv, finansuvanniam teroryzmu i rozpovsiudzhenniam zbroi masovoho znyshchennia [International standards for combating money laundering, terrorist financing and proliferation of weapons of mass destruction]. Rekomendatsii FATF ta metodolohiia. Retrieved from: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5%20round%20FATF.pdf> (data zvernennia: 17.01.2024) [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu finansovoho monitorynhu Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 lyp. 2015 r. № 537 [On the approval of the Regulation on the State Financial Monitoring Service of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 29 2015 No. 537]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. № 77. s. 2180 [in Ukrainian].
5. Valiutni operatsii: shcho tse take ta yaki vydy buvaiut? [Currency transactions: what are they and what types are there?]. Retrieved from: <https://ideabank.ua/uk/valiutni-operatsii-shcho-tse-take-ta-yaki-vydy-buvaiut> (data zvernennia: 17.01.2024) [in Ukrainian].
6. Andrushchenko, I.H. (2015). Zabezpechennia bezpeky vitchyznianoï bankivskoi systemy v umovakh yevrointehratsii pry zdiisnenni zlyttia i pohlynannia bankiv [Ensuring the security of the domestic banking system in the conditions of European integration during mergers and acquisitions of banks]. *Orhanizatsiini ta pravovi zasady zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy v konteksti yevropeiskoi intehratsii* : zbirnyk mater. i tez nauk.-prakt. conf. m. Kyiv, 27 trav. 2015 r. m. Kyiv, 2015. S. 6–7 [in Ukrainian].